

GYEBNÁR KRISTÓF

VÁROSVEZETŐK ÉS A POLITIKAI FORDULATOK – BALASSAGYARMAT ÉS SALGÓTARJÁN POLGÁRMESTEREI AZ 1944 ÉS 1950 KÖZÖTTI ÁTMENETEKBE*

Magyarország köztörténetében a rövid 20. század az átmenetek korának tekinthető. Az első világháború végétől az 1989/90-ig eltelt bő hetven esztendő alatt legalább nyolc olyan politikai fordulat követte egymást, melynek során a fennálló rendszert egy új, az előzőtől jelentős mértékben eltérő berendezkedés váltotta fel.¹ Az átmenetek során az újonnan felálló hatalom jellemzően az állam- és közigazgatási rendszert is megújította vagy gyökeresen átformálta, mely nemcsak szervezeti, de személyi változásokat is eredményezhetett. Ebből következik, hogy a gyakran változó politikai-ideológiai légkör kiszámíthatatlanná tette a tisztviselői kar jelentős részének létfeltételeit, az egymást követő fordulatok gyakran magukban hordozták annak a lehetőségét, hogy egyik pillanatról a másikra elveszítsék biztosnak hitt egzisztenciájukat. Felmerülhet a kérdés, hogy a tisztviselők milyen mértékben voltak kiszolgáltatva a hatalomnak, a különböző politikai átmenetek során az egyénnek volt-e lehetősége pályája befolyásolására.

A kérdés megközelítéséhez Anthony Giddens angol szociológus elmélete adhat támpontot, aki – meghaladva a struktúraorientált társadalomtudományos megközelítéseket – az emberi cselekvőség fogalmának előtérbe helyezése mellett érvelt, és elsőként dolgozta ki erre vonatkozó álláspontját. A strukturálódás kifejezés értelmét kutatva arra a megállapításra jutott, hogy a struktúrákat olyan egyének teremtik, akik tudják, mit hogyan kell tenniük a cél érdekében, melyből az következik, hogy a struktúrák és az emberi cselekvőség nem ellentétek, hanem kölcsönösen feltételezik egymást. Giddens nézete szerint a struktúrák nem kizárólag kényszerrel kifejtő külső körülmények, de lehetőségek

* A kutatás az FK 137821 „Politikai átmenetek és rendszerváltások – Az észak-magyarországi vármegyék tisztviselőinek társadalomtörténeti vizsgálata (1944–1950)” projekt keretében, az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával valósult meg.

1 Ezek az átmenetek kimenetelüket tekintve lehettek sikeresek, de sikertelenek is. Rainer M. János egy – a 20. század politikai átmeneteihez értelmezési keretet nyújtó – tanulmányában arra tesz javaslatot, hogy eredményesnek kell minősíteni minden olyan kísérletet, melynek során az újonnan felálló politikai intézményrendszer tartósan, legalább egy, de inkább több évig lényeges átalakítás nélkül működött. Ellenkező esetben sikertelen politikai átmenetről beszélhetünk. Ebben az értelemben Magyarországon a 20. században három sikeres (1920, 1948–1949, 1989) és öt sikertelen (1918, 1919, 1944, 1945, 1956) fordulatot különböztethetünk meg. *Rainer M. János: A politikai és más átmenetek a 20. században Magyarországon.* In: Régióink története II. Vörös és fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19-20. század fordulójától. Szerk. Berecz Anita – Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2020. 11.

is, amelyek képessé teszik az egyént a cselekvésre. Mindehhez hozzátette azonban, hogy a struktúrák kétségtelenül határt szabhatnak az ember aktivitásának. Giddens téziséhez szorosan kapcsolódik William H. Sewell Jr. amerikai társadalomtörténész elmélete, mely szerint a történeti ágens elszenvedi és beteljesíti a struktúrából adódó következményeket, azonban emellett bizonyos fokú autonómiára is szert tesz, ami alkalmanként lehetőséget biztosít számára a struktúra megváltoztatására.² Mindebből az következhet, hogy a struktúrák nem determinálták szükségszerűen az egyes tisztviselők karrierújtját, az esetleges kényszerpályákon belül minden esetben adódott mozgástér, mely alkalmat adhatott a cselekvésre, az események – az egyén szempontjából – pozitívnak vélt irányba történő befolyásolására. Amennyiben a történések alakítására nem nyílt lehetőség, úgy a cselekvést a tisztségről való lemondás, az egyén elveivel össze nem egyeztethető közéletől való eltávolodás is jelenthette, mely aktusban kétségtelenül jelen volt a struktúra által kifejtett kényszer, azonban a döntés végső soron az adott tisztviselőé volt. Mindezek mellett természetesen azzal az eshetőséggel is számolni kell, hogy egyes tisztségviselők pályájára közvetlen hatást gyakoroltak az egyes struktúraváltások, hivataluktól akaraton kívül kellett megválniuk. A megfogalmazott hipotézis felveti jelen tanulmány fő kérdését: a vizsgálat alá vont városvezetők alakítói vagy inkább elszenvedői voltak a lokális fordulatoknak, az azok következtében berendezkedő új politikai intézményrendszerek intézkedéseinek?

Jelen esetben struktúrájának az átmenetek következtében berendezkedő új politikai intézményrendszereket és a kutatás alanyainak mikrokörnyezetét, cselekvő egyéneknek a lokális közigazgatás tisztviselői közül Nógrád vármegye³ két megyei városának⁴ – Balassagyarmatnak és Salgótarjának – polgármestereit tartom. A vizsgálat időkerete 1944 tavaszától, Magyarország német megszállásának időpontjától egészen az 1950. évi tanács törvény bevezetéséig tart,

-
- 2 Anthony Giddens társadalomelméletét bővebben Sik Domonkos elemzi tanulmányában. *Sik Domonkos: Giddens társadalomelmélete. Társadalomkutatás* 31. (2013) 1. sz. 55–71.; szintén Giddens téziséét, valamint kritikáinak elméleti megközelítését tárgyalja: *Gyáni Gábor: Historical agency. A szubjektív cselekvő középpontba állítása a történettudományban. In: Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései.* Szerk. Vonyó József. Bp.–Pécs 2017. 46–56.
  - 3 Az 1923-as megyerendezés során Nógrád és Hont vármegyét összevonták, elnevezése Nógrád és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye lett. Az 1938-as I. bécsi döntés értelmében mindkét megye jelentős része területileg ismét Magyarországhoz került, így Nógrád újra önálló közigazgatási egységként működhetett. Az ország területének 1945-ös újbóli változása miatt a két törvényhatóságot Nógrád-Hont néven ismét egyesítették, megnevezésében csak az 1950. évi tanács törvény bevezetésével történt ismét változás, ekkor újra Nógrád lett a hivatalos elnevezése. A tanulmány további részében a törvényhatóságra mindig az aktuális elnevezésével hivatkozom. *Galcsik Zsolt: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005. 40–42.*
  - 4 Az 1929. évi XXX. törvénycikk 37.§ értelmében a rendezett tanácsú városok megnevezése megyei városra változott. Ennek értelmében a korábban rendezett tanácsú Balassagyarmat és Salgótarján megnevezése is megyei város lett.

mikor az elemzett polgármesterei tisztség helyét a tanácselnöki pozíció vette át. Ez alatt a hat esztendő alatt a 20. század nyolc politikai átmenete közül három – Szálasi országlása, az 1945-ös demokratizálási kísérlet és az 1948–1949-es kommunista hatalomátvétel – zajlott le, mely fordulatokra és a következményükben berendezkedő politikai intézményrendszerekre a továbbiakban az elemzés tárgyát képező struktúrákként tekintek.

Az egyik struktúrából a másikba való átmenet lefolyását nagyban befolyásolhatta az a lokális közeg, amelyben zajlottak, ezért elengedhetetlen figyelembe venni annak a mikrokörnyezetnek a sajátosságait, melyben a városvezetők tevékenykedtek. A kutatás középpontjában Balassagyarmat és Salgótarján polgármesterei állnak, a vizsgált időkeret egészét tekintve ennek a két településnek volt Nógrád(-Hont) vármegyében előbb rendezett tanácsú városi, az 1929. évi XXX. törvénycikket követően megyei városi jogállása. Ugyan az első bécsi döntés értelmében visszacsatolt Losonc is megyei város státuszt viselt, azonban a vizsgálat keretét adó időszakban mindössze egy évig, 1945 januárjáig alkotta a törvényhatóság részét, ezért a város vezetői nem kerültek be az elemzett polgármesterek körébe.⁵ Annak ellenére, hogy a két vizsgált település egyazon közigazgatási egység területén, egymáshoz viszonylag közel helyezkedik el, társadalmi és gazdasági fejlettségük eltérő képet mutatott. A vizsgált korszakban a törvényhatóság központja Balassagyarmat volt, a településen egymás mellett tevékenykedett a városi és a vármegyei közigazgatás, ami a népesség összetételén is megmutatkozott. A bérből és keresetből élő lakosság körében a közszolgálat területén tevékenykedők, valamint a szabadfoglalkozásúak aránya az 1930-as népszámlálás adatai szerint elérte a 14,4%-ot, amíg Salgótarján népességének mindössze 6,8%-a kereste kenyerét hasonló munkakörben. Balassagyarmaton a bányászatban és kohászatban, valamint az iparban foglalkoztatottak a keresők 27%-át tették ki, ezzel szemben Salgótarjánban, ahol a vármegye iparteleppei összpontosultak, a lakosság 58,2%-át alkalmazták a bányák és a különböző üzemek.⁶ A vizsgált korszak végére ezek az arányok

5 Az első bécsi döntés és az 1945 januárjában aláírt fegyverszüneti egyezmény között Losonc városvezetését egy személy, ifj. dr. Koltai Ernő látta el. Koltai Balassagyarmaton született 1903. augusztus 15-én. Jogi tanulmányokat 1921 és 1925 között folytatott, ezt követően mint az államtudományok doktora ügyvédbojtárnak szegődött édesapja balassagyarmati ügyvédi irodájába. 1929 decemberétől a vármegyei közigazgatásban árvaszéki ülnökként tevékenykedett egészen 1939 júliusáig, amikor a belügyminiszter Losonc városvezetésével bízta meg. Ezt a tisztségét egy rövid megszakítással – 1944 augusztusa körül Ungvárra helyezték át, azonban a front átvonulását már Losoncon élte át – egészen 1945 januárjáig betöltötte. A második világháborút követően élete kiszámíthatatlan szakaszba lépett. A berendezkedő új politikai hatalom az 5.000/1946. M.E. számú rendelet értelmében B-listázta. A sok megpróbáltatás közepette családjával Vácra költözött, ahol 1974. március 15-én hunyt el. *Zonda Tamás*: Balassagyarmat jeles polgárai. H. n. 2018. 122.; Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL NML) IV.503.a Nógrád-Hont vármegye alispánjának közigazgatási iratai, 1945–1949 71/1946.

6 Saját számítás az 1930. évi népszámlálás adatai alapján. Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint, továbbá az

nem változtak jelentős mértékben, az 1949-es népszámlálás adatai szerint Balassagyarmaton a keresők 21,3%-a, Salgótarjában a 62,2%-a dolgozott az iparban és a bányászatban, a közszolgálatban végzett tevékenysége után a Balassagyarmaton élők 18,6%-a, a Salgótarjában élők 7,2%-a kapott munkabért.⁷ Az eltérő társadalmi összetétel a két település jellegével magyarázható, Balassagyarmat polgárosultabb hivatalvárosa, Salgótarján jelentős számú munkássággal és üzemmel rendelkező ipari központja volt a vármegyének. Ez a tényező befolyásolhatta a polgármesterek tevékenységének irányát: amíg Balassagyarmaton a városvezetés figyelmen kívül hagyhatta az üzemek érdekeit, addig Salgótarjában, mely települést lényegében az ipari vállalatok tették várossá, erre nem volt lehetőség. Az 1945-ös átmenetet követően az eltérő társadalmi összetétel a megalakuló politikai pártok helyi szervezeteinek támogatottságára, a megszervezésük ütemére is hatással volt, mely szervezetek a városvezetők személyére és tevékenységére is befolyással lehettek.⁸

A cselekvő egyéneknek tekintett polgármesterek életrajzi adatainak és hivatali előmenetelüknek a rövid ismertetésére a politikai átmenetek során kifejtett tevékenységük és döntéseik bemutatásánál kerül sor, így ezen a helyen csak egy vázlatos képet nyújtok a kutatott személyek csoportjáról. 1944 és 1950 között Balassagyarmaton három, Salgótarjában négy fő töltötte be a polgármesteri tisztséget, így a vizsgálat középpontjába hét személy kerül. Az elemzés alá vont városvezetők jelentős részéről elmondható, hogy az 1800-as évek végén született, mindössze egyikük látta meg a napvilágot a századfordulót követően. A születési helyek tekintetében megállapítható, hogy a hétből három fő jött világra Nógrád vármegye valamely településén, és mindössze egyikük született abban a városban, melynek később a vezetője lett. Az elemzés alá vont polgármesterek közül mindössze két személynek volt jogi képzettsége és közigazgatásban szerzett tapasztalata, öt személy úgy került a város élére, hogy korábban nem dolgozott a közigazgatásban.⁹ Tekintve, hogy az elemzés keretét adó

---

ipari és kereskedelmi nagyvállalatok. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1934. 80.

- 7 Saját számítás az 1949. évi népszámlálás adatai alapján. 1949. évi népszámlálás. 8. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1950. 350.; 352–353.
- 8 Salgótarjában az 1945-ös átmenetet követően a Magyar Kommunista Párt, a két munkáspárt egyesülését követő időszakban a Magyar Dolgozók Pártja volt a legjelentősebb politikai formáció. Ezzel szemben Balassagyarmaton kezdetben a Független Kisgazda Párt rendelkezett magasabb támogatottsággal, a kommunisták az 1947-es választásra sem kerültek előnybe, ekkor a Barankovics István és Eckhardt Sándor vezette Demokrata Néppárt érte el a legtöbb szavazatot. A kommunista befolyás Balassagyarmaton a két munkáspárt egyesülése után erősödhetett. Az 1945 utáni politikai viszonyokról szóló rövid összefoglalást lásd: *Gyebnár Kristóf: Egy vármegyei tisztviselő túlélési stratégiája az 1944 és 1948 közötti átmeneti időszakban.* In: *Historia Nostra V.* Szerk. Dinnyés Patrik. Eger 2021. 15–21.
- 9 Jogi végzettség nélkül a közigazgatás ideiglenes rendezését részletező 1.030/1945. M.E. számú rendelet kihirdetését követően volt lehetőség betölteni a polgármesteri posztot, a rendelet 22. §-ának 1. bekezdése kimondta, hogy a továbbiakban nem fel-

időintervallum Magyarország történetének igen turbulens időszaka volt – rövid időn belül három politikai átmenet is követte egymást –, a városvezetők hivatalban töltött ideje változó képet mutat. Akad olyan polgármester, aki mindössze hat hónapig töltötte be a városvezetői posztot, de olyan is, aki 1944 előtt került hivatalba, és hét évig láthatta el feladatát.

Mielőtt rátérnék a fent bemutatott csoportba tartozó városvezetők és az 1944 és 1950 között lezajlott politikai átmenetek pályájukra gyakorolt hatásának elemzésére, röviden szeretnék kitérni az 1944 előtt hivatalban lévő polgármesterekre. Mindezt azért tartom fontosnak, mert annak ellenére, hogy karrierútjukat nem érintették közvetlen a vizsgált fordulatok, az 1945-ös átalakulást követő politikai rendszer intézkedései közvetett módon befolyásolhatták életük további szakaszát. A második világháborút követően az ország szovjetizálását szem előtt tartó kommunista párt és a funkcionáriusai által irányított politikai rendőrség tevékenyen részt vettek egyes társadalmi státuszcsoportok megbélyegzésében, különböző ellenségkategóriák kialakításában. Gyarmati György egy tanulmányában megjegyezte, hogy „nem volt pardon a letűnt rendszer, a Horthy-korszak »uralkodó osztálya« és [...] »szekértolói« számára” sem, mely kategória magába foglalta a lokális közigazgatás tisztségviselőit is.¹⁰ Az intézményesített bünbakképzés következtében a korban a justizmord bárkit utolérhetett, szinte minden társadalmi vagy ideologikusan kreált csoport áldozatául eshetett.¹¹ A peresített eljárások mellett a Horthy-korban hivatalt vállaló tisztviselőket adminisztratív eszközökkel is igyekeztek ellehetetleníteni az 1945 áprilisától zajló igazolási eljárások során, majd ezt követően az 1946 májusától megindított B-lista intézkedéssorozattal.¹² Ezek keretében megközelíthetőleg 92-112 ezer embert bocsátottak el állásából, mely személyek közt szép számmal megtalálhatóak voltak a korszak tisztviselői is.¹³

---

tétele a tisztség betöltésének a képesítés. Magyarországi Rendeleték Tára 1945. 79. évf. I-IV. füzet. Bp. 1946. (a továbbiakban: Rendeleték tára, 1945) 118. Ezt megelőzően az 1929. évi XXX. törvénycikk értelmében a városvezetői tisztséget csak jogi képzettséggel rendelkező személy tölthette be. *Magyar Zoltán: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. század államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje.* Bp. 1942. 337.

- 10 Gyarmati György: Ellenségek és bünbakok kavalkádja Magyarországon, 1945-1956. In: A nagy testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Bp. 2012. 105.
- 11 Gyarmati György: A hivatásos áldozat és a hivatásos hóhér a Rákosi-korszakban, az 1950-es évek elején. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére. Szerk. Horváth J. András. Bp.–Salgótarján 2008. 381.
- 12 Az igazoló eljárásokról és a B-listázásokról lásd bővebben többek között: Gyarmati György: Három koncepció és ami utána következik... Közigazgatási reformtörekvések és kudarcaik sorozata Magyarországon, 1945–1948. Tér és Társadalom 3. (1989) 4. sz. 3–15.; Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalícion belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. Századok 130. (1996) 497–570.; Gyarmati György: A közigazgatás újjászervezése az „ideiglenesség” korszakában. Történelmi Szemle 38. (1996) 1. sz. 63–98.
- 13 Saját számítás Romsics Ignác és Valuch Tibor adatai alapján. *Romsics Ignác:*

Az 1944. márciusi német megszállás előtt Salgótarjában egy, Balassagyarmaton három személy töltötte be a polgármesteri tisztséget,¹⁴ közülük háromról tudott, hogy valamilyen mértékben érintették az 1945 utáni politikai rendszer intézkedései. Salgótarjában 1922-től 1944. januári nyugdíjazásáig dr. Förster Kálmán¹⁵ látta el a városvezetői teendőket. Annak ellenére, hogy az 1945-ös fordulatot követően nem indítottak ellene peresített eljárást, adminisztratív eszközökkel igyekeztek megnehezíteni életének második világháború utáni szakaszát. A salgótarjáni igazolóbizottság nem volt jó véleménnyel a két világháború közti tevékenységéről, ezért amellet, hogy nem igazolták, még nyugdíját is megvonták tőle. Az eljárás negatív végkimenetelét követően a hosszú polgármesteri múlttal rendelkező közigazgatási szakember pénzügyi munkából, illetve redőnyjavításból származó jövedelméből tartotta el magát.¹⁶ Balassagyarmat első polgármestere, dr. Fayl Gyula¹⁷ 1923 és 1927 között állt a város élén, távozásra a balassagyarmati villanytelep körül napvilágot látott sikkasztási ügy miatt kényszerült. Arra vonatkozólag, hogy az 1944. október 15–16-i vagy az 1945-ös átmenet befolyást gyakorolt-e élete további szakaszára, nem rendelkezem forrásokkal, annyi tudható, hogy nyugdíját 1950-ig folyósított számára a város.¹⁸ Fayl Gyulát dr. Horváth Sándor¹⁹ követte Balassagyarmat

---

Magyarország története a XX. században. Bp. 2001. 281.; *Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005. 154.

- 14 Salgótarján 1922-ben, Balassagyarmat 1923-ban vált rendezett tanácsú várossá, a két település képviselő-testületének ezekben az években nyílt először lehetősége a polgármesteri státusz választás útján történő betöltésére.
- 15 Dr. Förster Kálmán 1885. július 29-én született Szepesolasziban. Jogi tanulmányai befejeztével 1910-től Poprád polgármestereként tevékenykedett, azonban a város cseh megszállását követően a hivatali eskütételt megtagadva Magyarországra távozott. Salgótarjában 1921 őszén került, polgármesterré történő megválasztását követően bő húsz évig tevékenykedett a város élén. Tisztségéről 1943 nyarán mondott le, mely döntéséhez az értékrendjétől távol álló végrehajtandó feladatok és az őt ért személyeskedő támadások járultak hozzá. A város képviselő-testülete 1944 januárjában nyugdíjazta. Életrajzi adatait lásd bővebben: *Horváth István*: Beáta solitudo = Boldog magány. Vonások dr. Förster Kálmán arcképéhez. In: A Nógrád megyei múzeumok évkönyve XVI. Szerk. Szvirček Ferenc. Salgótarján 1990. 157–171.
- 16 *Szirácsik Éva*: Salgótarján város az első polgármestere, dr. Förster Kálmán szemével. In: Neograd 2011. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXV. Szerk. Fodor Miklós Zoltán – Szirácsik Éva. Salgótarján 2012. 31.
- 17 Dr. Fayl Gyula 1886. július 4-én született a Hont vármegyei Sirakon. Közigazgatási működését 1909-ben Hont vármegyében gyakornokként kezdte, majd 1910 és 1920 között másodosztályú szolgabíró volt. Trianont követően szolgabíróként és belügyminisztériumi beosztottként is dolgozott. 1923. december 27-től 1927. január 1-jei nyugdíjazásáig Balassagyarmat polgármestere volt. Életrajzi adatait lásd bővebben: *Hausel Sándor*: Balassagyarmat polgármesterei a rendezett tanácsú várossá válástól a tanácsrendszerig. In: Neograd 2019. A Dornay Béla Múzeum évkönyve XLII. Tanulmányok Horváth István (1939–2005) emlékére. Szerk. Balogh Zoltán. Salgótarján 2019. 213–228.
- 18 *Hausel S.*: Balassagyarmat polgármesterei i. m. 218.
- 19 Dr. Horváth Sándor 1886. február 9-én született Hontfüzesgyarmaton. Közigazgatási pályáját 1905-ben körjegyzőként kezdte, 1910 és 1914 között Hont vármegyében köz-

polgármesteri székében, hivatalát 1927 és 1939 között töltötte be, városvezetői tisztségéről alispánná történő kinevezése miatt mondott le. Alispánként 1944. december közepéig tevékenykedett, igazoló jelentésében elismerte, hogy a német megszállást követően ilyen minőségében részt vállalt a balassagyarmati zsidók jogfosztásában, azonban felelősségét kisebbítve hozzátette, hogy csak azokat az intézkedéseket hajtotta végre, melyek hivatali hatáskörbe tartoztak.²⁰ Arról, hogy a bizottság milyen véleménnyel volt Horváth Sándorról, nem rendelkezem információval, a tárgyalás jegyzőkönyve ez idáig nem került elő. Ez okból, valamint azért, mert 1945 utáni életéről csekély adat áll a rendelkezésre, arra vonatkozólag, hogy az 1945-ös átmenet miként befolyásolta élete további szakaszát, nem vonható le messzemenő következtetés. A korszak ellenség- és bűnbak-kategóriáit, valamint az igazoló bizottsági jelentésben leírtakat ismerve azonban feltételezhető, hogy a második világháború utáni fordulat hosszú távon inkább befolyásolta negatív, mint pozitív irányba életét. 1939 áprilisától Horváthot dr. Vannay Béla követte Balassagyarmat polgármesteri székében, mely pozíciót 1946-ig birtokolta, ezért az átmenetek pályájára gyakorolt hatását a következőkben vizsgálom.

E rövid kitérő után a továbbiakban a politikai fordulatok kronologikus rendjét követve ismertetem az 1944 és 1950 között hivatalt vállalt polgármesterek átmenetek során hozott döntéseit, kifejtett tevékenységüket, mely segítségével válaszlehetőséget adhatok arra a kérdésre, hogy alakítói vagy inkább elszenvedői voltak a struktúraváltások következtében berendezkedő új politikai intézményrendszerek intézkedéseinek.

A nyilas-hatalomátvétel időszaka

Az 1944 márciusi német megszállással új fejezet kezdődött Magyarország második világháborús történetében, innentől kezdve az újonnan kinevezett miniszterelnök, Sztójay Döme és szélsőjobboldali kormánya a birodalmi megbízottként Budapestre érkezett Edmund Veessenmayerrel egyeztetett lépéseiről, azonban a jogfolytonosság látszatának megőrzése érdekében az országgyűlés tovább működött. Ezzel egy időben az államapparátus és a lokális közigazgatás vezetői között nagyarányú tisztogatásra került sor, a negyvenegy főispán közül huszonkilencet bocsátottak el posztjáról, emellett a polgármesterek kétharma-

---

igazgatási gyakornok volt. 1914-től polgármesterré történő megválasztásáig aljegyzőként tevékenykedett, e tisztsége mellett több éven keresztül főispáni titkárként is működött. Életrajzi adatait lásd bővebben: *Hausel S.*: Balassagyarmat polgármesterei i. m.; *Zonda T.*: Balassagyarmat jeles polgárai i. m. 94–95. Az adatok pontosításában Magyarország tiszti cím- és névtárának kötetei, valamint az anyakönyvi bejegyzések voltak segítségemre.

20 MNL NML XVII.406. Balassagyarmat Megyei Város Igazolóbizottságának iratai, 1945–1948. (a továbbiakban: XVII.406.) 1293/1945.

dát is lecserélték.²¹ Ez a változás az eddig fennálló politikai rendszerben azonban még nem idézett elő jelentős fordulatot, a vizsgálat időintervallumában lezajlott első átmenet, ami az addig fennálló politikai intézményrendszer drasztikus megváltozását eredményezte, az Horthy Miklós háborúból való sikertelen kiugrási kísérletét követő 1944. október 15–16-i nyilas-hatalomátvétel volt.

Annak ellenére, hogy a német megszállással jelentős személyi változások mentek végbe a lokális közigazgatás vezetői körében, Salgótarján és Balassagyarmat városvezetői nem tartoztak a leváltott polgármesterek közé, mind a Förster Kálmán nyugdíjazását, mind a Horváth Sándor alispánná történő kinevezését követően hivatalba lépett személy megtarthatta pozícióját, a megszállás alatt is folytathatta megkezdett tevékenységét. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy miként érintette őket az 1944. októberi fordulat és az azt követő időszak, abban tevékeny szerepet vállaltak-e, vagy pozíciójuk inkább áldozatául esett az átmenetnek.

Förster Kálmán 1944. január 1-jei távozását követően a belügyminiszter az 1942. évi XXII. törvénycikk 5. §-a alapján Salgótarján polgármesterének dr. Rátky Bélát, Máramarossziget addigi városvezetőjét nevezte ki.²² Az 1890-ben született, hosszú rendőrkapitányi múlttal rendelkező, ám a városigazgatás területén alig hároméves tapasztalattal bíró újonnan kinevezett polgármester 1944. január 23-án érkezett Salgótarjánba. Hivatali esküjét január 24-én tette le, beiktatására 1944. február 16-án került sor a salgótarjáni városháza tanácsstermében.²³ Tisztségét 1944. januári kinevezésétől 1944. december közepéig töltötte be, hivatali ideje szinte teljes egészében lefedte a német megszállás és Szálasi hatalmának időszakát. Ez idő alatt tevékenyen részt vett a város zsidó lakosainak jogfosztásában és gettósításában, melynek sikerességét 1944. május 19-én az alispánhoz írt másfél soros jelentésében nyugtázta: „*Salgótarján városban a zsidók elkülönítését végrehajtottam*”.²⁴ Mindezzel kapcsolatban feltehetően erkölcsi aggálya nem merült fel, ugyanis kortársi vélemények alapján arra lehet következtetni, hogy antiszemita hajlamokkal rendelkezett. Dr. Szűk Ödön postatitkár egy 1943. szeptember 16-án kelt jelentésében az akkor még máramarosszigeti polgármesterként tevékenykedő Rátkyval kapcsolatban megjegyzte, hogy a város közössége szerint köztudottan zsidóellenes volt, a település zsidó lakossága attól tartott, hogy mihelyt alkalma lesz rá, erélyesen fog fellépni velük szemben.²⁵ Emellett az *Új Magyarság* szélsőjobboldali napilap cikkírója 1944.

21 *Romsics I.*: Magyarország története i. m. 262–263.

22 Az 1942. évi XXII. törvénycikk 5. §-a kimondta, hogy a vármegyei, városi és községi tisztviselőket – az alispánok és a törvényhatósági jogú városok polgármestereinek kivételével – a közzolgálat érdekében vagy a tisztviselő kérelmére azonos minőségben más állomáshelyre át lehet helyezni.

23 Salgótarján történelmi kronológiája I. A kezdetektől 1944-ig. Összeállította Dupák Gábor. Salgótarján 1996. (a továbbiakban: *Kronológia I.*) 162.

24 *Szederjesi Cecília – Tyekvicska Árpád*: Senkiföldjén. Adatok, források, dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról. Balassagyarmat–Salgótarján 2006. 494.

25 *Ákosi Zsolt*: A máramarosszigeti kisebbségek egymásról alkotott képe a XX. század-

június 18-i véleménycikkében a polgármestertől remélte Salgótarján zsidó szellemiségétől való megtisztítását, megjegyezte, hogy „a megoldást a letűnt zsidó-liberális világ után mindenki tőle várja” a városban.²⁶ Mindezek alapján arra lehet következtetni, hogy valóban nem állt távolság tőle az antiszemita gondolkodás, melyet a salgótarjáni zsidók ellen elkövetett jogfosztásban való tevékeny részvétele is alátámaszthat.

Rátky Béla az 1944. október 15–16-i fordulatot követően is Salgótarján polgármestereként tevékenykedhetett tovább, pozíciója nem esett áldozatul az átmenetnek. A fennmaradt adatok szerint Szálasi hatalomátvételét követően helyi szinten kivette a részét a háborús erőfeszítések fokozásában. 1944 októberében nemzetőri szolgálatra szólította fel Salgótarján tisztviselőit, december közepén pedig felmentette őket hivatali tevékenységük alól, és kötelezte őket a bevonulásra, mindemellett a város iratainak Lévára történő átszállításáról is gondoskodott.²⁷ 1944. december közepét követő életszakaszára vonatkozóan kevés információ áll a rendelkezésre, a front közeledtével valószínűleg a város prominens tisztviselőivel együtt elhagyta hivatali helyét, és elmenekült az országból. Szökéséből az 1945-ös átmenet során feltehetően sem Salgótarjánba, sem Máramaroszigetre nem tért vissza, mely döntését segíthette a kolozsvári népbíróság 1946. május 20-i ítélete, melynek értelmében életfogytig tartó kényszermunka várt volna rá.²⁸ Mindez azt mutatja, hogy szemben az 1944. októberi átmenettel, melynek lokális eseményeiben aktív szerepet vállalt, az 1945-ös fordulatnak – pont az 1944-es tevékenységének köszönhetően – elszenvedője lett.

Dr. Vannay Bélát,²⁹ Balassagyarmat város főjegyzőjét a település harmadik polgármesterének, Horváth Sándornak az alispánná történő kinevezését követően, 1939. április 18-án választotta meg a város képviselő-testülete.³⁰ Hivatali ideje teljes egészében lefedte a második világháború időszakát, rövid megszakítással 1946-ig tölthette be a városvezetői pozíciót, melyből az következik, hogy az 1944. októberi és az 1945-ös átmenet is keresztezte polgármesteri működését, mind a kettő valamilyen módon befolyást gyakorolt pályájára. Polgármesterségének az 1939 áprilisától 1944 tavaszáig tartó periódusával jelen tanulmány keretében nem foglalkozom, ez esetben csak a német megszállás és az 1946-os nyugdíjazása közé tehető időszakot vizsgálom behatóbban.

---

ban. Máramarosziget 2016. 64.

26 Új Magyarország, 1944. június 18. 19.

27 Kronológia I. 165–167.

28 Szabad Szó (Marosvásárhely), 1946. május 22. 1.

29 Dr. Vannay Béla 1894. március 23-án született Balassagyarmaton. 1927-től polgármesterré választásáig Balassagyarmat város főjegyzője volt. Életrajzi adatait lásd bővebben: *Zonda T.*: Balassagyarmat jeles polgárai i. m. 234.

30 MNL NML V.81. Balassagyarmat Rendezett Tanácsú Város (1929-től megyei város) Képviselő-testületének iratai, 1923–1950 (a továbbiakban: V.81.) 1939. április 18-ai közgyűlés jegyzőkönyve

A német megszállást követően Rátky Bélához hasonlóan tevékenyen részt vett az általa irányított város zsidóságának korlátozásában. 1945. március 29-i igazoló jelentésében elismerte, hogy a zsidótörvények végrehajtásában közreműködött, a kiadott miniszteri és a törvényhatóság első emberének rendeleteit végrehajtotta.³¹ Állítását alátámasztják a Szederjesi Cecília és Tyekvicska Árpád által összeállított dokumentumválogatásban közölt iratok, melyek között megtalálható rendelkezése a gettó felállításáról, valamint Jaross Andor belügyminiszternek és Endre László államtitkárnak megküldött jelentése is, amelyben részletesen beszámolt a zsidók elkülönítésében végzett tevékenységről.³² Aktív szerepvállalása ellenére 1944 nyarán az erősödő nyilasmozgalom elkezdte támadni, Fényes Dezső³³ egy levelében, melyet feltehetően Budinszky Lászlónak³⁴ címzett, Vannayval kapcsolatban azt sugallta, hogy a városvezetés csak névlegesen volt az övé, a tényleges irányítás a Nyilaskeresztes Pártból kizárt Kozáry Lajos kezében volt.³⁵ Emellett zsidóvagyron rejtegetésével is megvádolták, azonban ez esetben a város képviselő-testülete a védelmére kelt, a közgyűlés kimondta, hogy a „kötelességét teljesítő polgármesterének és a város tisztviselő karának legmelegebb elismerését nyilvánítja, s a Polgármester urat a legteljesebb bizalmáról biztosítja”.³⁶ Tekintettel arra, hogy Balassagyarmat képviselő-testülete a polgármester mellé állt, ezek a támadások még nem jelentettek komoly fenyegetést pozíciójára nézve, ebben változás csak az 1944. október 15–16-i átmenetet követően állt be. Vannay a nyilas-hatalomátvételt követő napokról szintén az igazoló jelentésében számolt be részletesen, melyben leírta, hogy 1944. október 16-án egy körülbelül tizenöt főből álló balassagyarmati nyilaskülönítmény feleségével együtt letartóztatta és tizenöt napra börtönbe, majd háziőrizetbe zárta őket. Vannay nyilatkozata szerint mozgási szabadságuk visszanyerése érdekében jutott arra az elhatározásra, hogy lemond polgármesteri székéről, és nyugdíjazását kéri.³⁷ Arra vonatkozólag egyéb információt nem találtam, hogy az elzárásuk mellett más külső kényszer hozzájárult-e döntése meghozatalához, egy biztos, hogy Balassagyarmat képviselő-testülete nyugdíjazása mellett döntött. Ezt követően 1944. november 23-án elhagyta a várost, és feleségével együtt Budapestre költözött, ahonnan csak 1945 tavaszán tértek vissza.

Látható, hogy Vannay Béla polgármesteri pályájára közvetlen befolyást gyakorolt az 1944. október 15–16-i átmenet, ha csak egy rövid időre is, de távoznia

31 MNL NML XVII.406. (3. doboz Vegyes Iratok 5. Vannay Béla igazolási ügye)

32 Szederjesi C. – Tyekvicska Á.: Senkiföldjén i. m. 130–133.

33 Fényes Dezső a balassagyarmati múzeum igazgatója, valamint a Nyilaskeresztes Párt tagja volt.

34 Budinszky László 1939 és 1944 között Nógrád vármegye nyilaskeresztes országgyűlési képviselője, 1944. október 16-tól a Szálasi-kormány igazságügy-minisztere volt.

35 Szederjesi C. – Tyekvicska Á.: Senkiföldjén i. m. 247–251.

36 Hausel S.: Balassagyarmat polgármesterei i. m. 224.

37 MNL NML XVII.406. (3. doboz Vegyes Iratok 5. Vannay Béla igazolási ügye)

kellett hivatalából. A nyilas-hatalomátvétel azonban karrierútját nem törte meg végleg, hazatérte után egy rövid ideig ismét betölthette pozícióját, a második világháború alatt tanúsított magatartása miatt viszont az 1945 után berendezkedő politikai hatalom hamar elmozdította állásából.

Az 1945-öt követő demokratizálási kísérlet időszaka

Balassagyarmat szovjet megszállása a Budapest ellen indított második offenzíva szerves része volt, melynek következtében a város 1944. december 9-én elesett, így az oroszok 6. harckocsihadseregének bal szárnya Vácnál kijuthatott a Dunához, és folytathatta a főváros bekerítését.³⁸ Balassagyarmaton a harci események elcsendesülése után lassan megindult az élet, a háborús károk eltakarítása, a politikai pártok és a közigazgatás megszervezése. A szovjet megszállást követően, december 11-től Farkas István lett a város megbízott polgármestere,³⁹ feladatát 1945 áprilisáig látta el. A településen a közigazgatás újjászervezése Erdei Ferenc, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminiszterének 1944. decemberi állásfoglalása alapján zajlott, előbb a Nemzeti Bizottság alakult meg, mely később megteremtette az önkormányzat népképviselői szerveit és megválasztotta a városi igazgatás vezető tisztviselőit.⁴⁰ Balassagyarmat kispolgári múltjának és a nehéziparban dolgozó munkásság hiányának köszönhetően kezdetben a kommunisták nem gyakoroltak jelentős befolyást a város politikai életében. A Nemzeti Bizottságot is a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt és a Szociáldemokrata Párt képviselői hívták életre 1945 januárjában, a Magyar Kommunista Párt képviselői csak a párt városi szervezetének megalakulását követően, 1945. március 7-e után kapcsolódtak be a bizottság munkájába.⁴¹ Az MKP és a szakszervezetek képviselőivel kibővült Nemzeti Bizottság kezdeményezésére 1945. április 19-én alakult meg Balassagyarmat képviselő-testülete, mely ülésen már nem Farkas István, hanem Boldizsár Pál, az 1945. április 9-én megbízott ideiglenes polgármester elnökölt.⁴² Boldizsár a rábízott tisztséget nem sokáig birtokolhatta, ugyanis a város képviselő-testülete 1945. május 25-i közgyűlésén Vannay Bélát, a város korábbi polgármesterét tartotta vissza állásában.

Vannay Béla 1945 tavaszán tért vissza Balassagyarmatra, állásában az igazoló eljárásának pozitív elbírálását követően, az 1.030/1945. M. E. rendelet 15. §-a alapján tartották vissza. A rendelet vonatkozó paragrafusa kimondta, hogy

38 Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Bp. 2021. 35.

39 Zonda T.: Balassagyarmat jeles polgárai i. m. 71.

40 Gyarmati Gy.: A közigazgatás újjászervezése i. m. 76.

41 Szomszéd Imre: A felszabadulástól a szocialista forradalom győzelméig. In: Balassagyarmat története, 896–1962. Szerk. Balogh Sándor. Balassagyarmat 1977. 401.

42 MNL NML V.81. 1945. április 19-ei közgyűlés; Szomszéd I.: A felszabadulástól i. m. 405.

a helyén maradt polgármestereket az önkormányzati szervnek jogában áll állásában visszatartani,⁴³ melynek jogi háttérét az eltávozott Vannay esetében a város képviselő-testülete az 1944. novemberi nyugdíjazásának hatálytalanításával teremtette meg.⁴⁴ Az 1945. május 25-i közgyűlést követően Vannay ismét polgármesterként tevékenykedhetett tovább, azonban tisztségét nem sokáig tölthette be, 1945 decemberétől 1946 augusztusáig több támadás is érte. 1945 decemberében az MKP helyi szervezetének képviselői igazolásának felülvizsgálatát kezdeményezték, ugyanis véleményük szerint egy 1942-ben megtartott beszédével a 81/1945. M. E. rendelet 11. és a 13. paragrafusának első bekezdésében meghatározott tevékenységet fejtett ki, mellyel gyakorlatilag háborús bűnösnek titulálták.⁴⁵ Ügyének újratárgyalását az igazolóbizottság 1946. április 12-én tűzte napirendre, mely alkalommal Vannayt is meghallgatták. A tárgyalás jegyzőkönyvének tanúsága szerint a polgármester nem tagadta az 1942-ben elhangzott beszéd megtartását, azonban kijelentette, hogy azt kényszer hatására vállalta el, tartalmával nem értett egyet. Mindehhez hozzátette, hogy a beszéd előtt és utána is igyekezett kitérni hasonló megkeresések elől, de a város érdekében ezt nem mindig tudta megcselekedni, mert akkor támogatóktól eshetett volna el a település.⁴⁶ A jegyzőkönyvből egyértelműen kitűnik, hogy Vannay 1946-ban a Horthy-korszak politikai rendszerének áldozataként igyekezett feltűnni, mellyel saját magát és 1945-ben visszakapott pozícióját is védhette. Ennek elérése érdekében a tárgyalás során kihangsúlyozta, hogy a városban ő volt az egyetlen olyan tisztviselő, aki ellen több ízben is vizsgálatot folytattak baloldalisága miatt.⁴⁷ Igazolási ügyének felülvizsgálata végül félbeszakadt, 1946. április 12-én a bizottság elnapolta a tárgyalást, azonban ezzel nem szűnt meg az ellene indított adminisztratív jellegű offenzíva. 1946. május 4-én dr. Kovács Jenő Nógrád-Hont vármegye szociáldemokrata alispánja fegyelmi eljárást kezdeményezett vele szemben az 1929. évi XXX. törvénycikk 76. § 2. pontjába ütköző vétség miatt,⁴⁸ egyúttal állásából azonnali hatállyal fel is függesztette.⁴⁹ A fegyelmi eljárást végül az alispán megszüntette, azonban

43 Rendeletek tára, 1945 117.

44 MNL NML V.81. 1945. május 25-ei közgyűlés.

45 A két említett paragrafus vonatkozó bekezdése alapján háborús bűnös az, „aki az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, vagy Magyarországnak a háborúba mind fokozottabb mértékben történt belesodródását vezetőállásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette”, illetve az, „aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy a rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott”. Rendeletek tára, 1945 19.

46 MNL NML XVII.406. (3. doboz Vegyes Iratok 5. Vannay Béla igazolási ügye)

47 Uo.

48 A törvény 76. paragrafusának 2. pontja szerint fegyelmi eljárás alá lehetett vonni azt a tisztviselőt, aki az állás tekintélyével össze nem férő magatartásával csorbította a tisztviselői kar tekintélyét, vagy a tiszteletre és a bizalomra méltatlanná vált.

49 MNL NML V.83.a Balassagyarmat rendezett tanácsú város (1929-től megyei város) polgármesterének iktatott iratai, 1927–1949 (a továbbiakban: V.83.a) 2193/1946.

a kommunisták által kezdeményezett, Vannay ellen irányuló hadjárat a polgármester szempontjából negatív végkimenetellel végződött. Az 5.000/1946. M. E. rendelet értelmében 1946 augusztusában állásából elbocsátották, mely határozattal végleg véget ért közigazgatási pályafutása.⁵⁰ Leépítését követően életének utolsó éveit Budapesten töltötte, itt halt meg 1967-ben.

Vannay Béla pályáját az 1944. október 15–16-i átmenet egy rövid időre ugyan megszakította, ennek ellenére az 1945-ös átmenet során Balassagyarmat képviselő-testülete ismét belé helyezte bizalmát, és állásában visszatartotta. Ezt követően egy rövid ideig polgármesterként tevékenyen részt vett az 1945 utáni balassagyarmati átmenetben, azonban tisztségét nem sokáig tölthette be, ugyanis személye hamar a kommunisták célkeresztjébe került, több fronton adminisztratív offenzívát indítottak ellene. Az újonnan berendezkedő lokális politikai és közigazgatási hatalom intézkedéseinek köszönhetően az 1946 májusában elindított B-listázási sorozat végleg megtörte közigazgatási pályáját, ezért az 1945-ös átmenet végül – elődjéhez, Horváth Sándorhoz hasonlóan – hosszú távon inkább negatív irányba befolyásolta életét. A személye körül elhúzódó politikai csatározások következtében a kommunisták 1948–1949-es hatalomátvételéig nem volt Balassagyarmatnak teljes joggal felruházott polgármestere, a város ügyeit ez idő alatt dr. Szentgyörgyi Károly főjegyző intézte.

Salgótarján szovjet megszállására Balassagyarmat elfoglalását követően két héttel később, 1944. december 25-én került sor, ennek ellenére a politikai pártok és a közigazgatás helyreállítása gyorsabb ütemben haladt, mint a megyeszékhelyen. 1945. január 2-án az MKP párttagtoborzás céljából két megbízottat küldött Salgótarjánba, Farkas Mihályt, az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőjét, és Tóth Bélát, a MOKAN Komité⁵¹ volt vezetőjét. Velük kiegészülve egy rögtönzött gyűlés keretében megalapították az MKP salgótarjáni szervezetét, és az elmenekült Rátky Béla helyére megválasztották a város új polgármesterét.⁵² Kilczér Béla,⁵³ Salgótarján harmadik városvezetője egy visszaemlékezésében vázolta fel a januári nap eseményeit, melynek során elmondta, hogy villámcsapásként érte megválasztásának híre, ő magát nem tartotta alkalmasnak a

50 MNL NML V.83.a 2596/2/1946. (16. doboz)

51 Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja.

52 *Baucsek Csaba*: Nógrád megye közigazgatásának helyzete a 20. század első felében. In: *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben.* Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Bp. 2017. 270. Az MKP salgótarjáni szervezetének titkárává Kerekes Sándort választották, aki már az illegálisban működő kommunista mozgalomban is szerepet vállalt.

53 Kilczér Béla 1897. április 10-én született Budapesten. 1921-től építészként Salgótarjánban tevékenykedett, a város számos épületet köszönhet tudásának. Építészeti tevékenysége mellett hosszú katonai pályafutást is magáénak tudhatott, mind az első, mind a második világháború alatt hosszan teljesített szolgálatot. 1945 után közigazgatási gyakorlat nélkül került Salgótarján élére. Életrajzát lásd bővebben: *Sándor Rudolf*: Salgótarján megyei város III. polgármestere. Kilczér Béla (1897–1971) megtett útja. Kézirat. Salgótarján 1970. (a továbbiakban: Kilczér Béla visszaemlékezése)

pozícióra. Farkas Mihálynál megpróbálta kijárni, hogy a város háborús kárainak helyreállításában, a közigazgatás megszervezésében ne polgármesterként kelljen közreműködni, azonban az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője nem engedett, kijelentette, hogy a rábízott feladatot el kell vállalnia, így a határozatot végül Kilczer is elfogadta.⁵⁴ Az új polgármestert Farkas Mihály mellett Tóth Béla, a miskolci MOKAN Komitét vezetője is támogatta, ugyanis kedvező véleménye volt Kilczerről, aki 1944 novemberében egy rövid időre becsatlakozott a MOKAN tevékenységébe.⁵⁵ Ilyen előzmények után Kilczer Bélát posztján a szovjet állomásparancsnok a választás másnapján megerősítette, ezzel – az országosan jellemző gyakorlattal ellentétben – Salgótarjának előbb lett városvezetője, mint a pártok képviselőiből összeállt Nemzeti Bizottsága. A városban a Nemzeti Bizottság tagjait 1945. január 28-án választották meg, a testület alakuló ülését február 14-én tartották. A kommunista párt részéről többek között tagja lett Kilczer is, a bizottság elnökének pedig a későbbi polgármestert, Blanár Sándort választották meg.⁵⁶ A Nemzeti Bizottság megalakulását követően 1945. február 24-én sor került a város képviselő-testületének alakuló közgyűlésére, melyen Kilczer Béla letette hivatali esküjét a Nemzeti Bizottság elnöke, Blanár Sándor előtt.⁵⁷ Innentől kezdve közel fél éven keresztül tölthette be tisztségét, posztjáról 1945. július 18-án távozott.

Kilczer Béla megválasztását, majd posztján való megerősítését követően elsődleges feladatának a háborús károk helyreállítását, a lakosság élelmezésének biztosítását tartotta. Annak ellenére, hogy nem rendelkezett közigazgatási gyakorlattal, nagy lendülettel vetette bele magát a munkába, 1945 márciusában egy küldöttséggel már az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagjaival tárgyalt Debrecenben. Ezen a tárgyaláson – Kilczer emlékei szerint – többek között jelen volt Gyöngyösi János külügy-, Erdei Ferenc belügy-, Vörös János honvédelmi és Faraghó Gábor közellátási miniszter is. Ezen a találkozón a polgármester felhívta a figyelmet a salgótarjáni lakosságot érintő problémákra, hangsúlyozva, hogy a munkások által összeállított acél- és üvegáruért küldött élelmiszer-csereszállítmányokat a Vörös Hadsereg egyes alakulatai lekapcsolják, így azok nem jutnak el a rászorulókhhoz. A beszéd hevében Kilczer kijelentette, hogy amennyiben a kormány jelenlegi összetételében nem alkalmas a probléma kézben tartására, úgy adja át a helyét egy olyanak, amelyik képes

---

54 Kilczer Béla visszaemlékezése 37–38.

55 *Molnár Pál*: A felszabadulás és a népi demokratikus forradalom győzelme Salgótarjánban: 1944. dec. 25.–1948. In: Salgótarján története. Szerk. Szabó Béla. Salgótarján 1972. 262.; Tóth Bélával és a miskolci MOKAN Komitéval való találkozásáról maga Kilczer Béla is beszélt visszaemlékezésében. Kilczer Béla visszaemlékezése 21–31.

56 *Molnár P.*: A felszabadulás i. m. 262–263.

57 MNL NML V.182. Salgótarján Rendezett Tanácsú Város Tanácsának (1922–1929) és Képviselő-testületének (1945–1950) iratai, 1922–1950 (a továbbiakban: V.182.) 1945. február 24-ei közgyűlés.

a gondokat orvosolni.⁵⁸ Ezzel a cselekedetével Kilczer egy kisvárosi polgármesterként lényegében lemondásra szólította fel az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, amennyiben az nem tudja kezelni a salgótarjáni nehézségeket. A polgármester felszólalása végül elérte célját, melyet az 1945. április 14-i közgyűlésen tett jelentése is alátámaszt, a debreceni látogatást követően az ideiglenes kormány Salgótarján városának és üzeimeinek nagyobb értékű kölcsönt, valamint élelmiszer-felvásárlásról szóló engedélyt adott.⁵⁹ Hasonló ügyben Kilczer további egy alkalommal, 1945. május 7-én kereste fel a kormányt, illetve június 25-én látogatást tett a Népjóléti Minisztériumban, mely esetekben szintén a város élelmezési nehézségeire és szociális helyzetére irányította a figyelmet, megoldást várva az érintettektől.⁶⁰

A polgármesternek a megválasztását követően munkáját szoros együttműködésben kellett végezni az MKP salgótarjáni csoportjával, mely párt számolt is azzal, hogy Kilczer pozícióba segítségét követően befolyását közvetlen tudja majd érvényesíteni a város üzeimeiben és önkormányzati szerveiben. A párt erős befolyásához hozzájárult az is, hogy 1945 februárjára, szemben az FKGP 70 fős csoportjával, a város legtámogatottabb politikai formációja lett a maga 2364 fős tagságával. A polgármester mellett a párt jelölte ki a rendőrkapitányság vezetőjét, előbb Telek Jánost, majd Aczél Bélát.⁶¹ Kilczer és pártja között kezdetben az együttműködés feltehetően zökkenőmentesen zajlott, 1945. január 9-i csatlakozását követően július elejéig a források nem tanúskodnak felmerült problémákról. Sándor Rudolf, Kilczer visszaemlékezésének közreadója szerint a gondok Kerekes Sándor titkár leváltásával kezdődtek, amivel egyfajta pozícióharc vette kezdetét, mely folyamatnak végül a polgármester is áldozata lett.⁶² Kerekes áprilisi leváltását követően a párt helyi szervezetének titkára Bandur Gyula lett, ő a pozíciót 1945 júniusáig tölthette be, amikor helyére Oczel Jánost nevezték ki.⁶³ A pártkáderek cseréjét követően – Sándor Rudolf megállapítása szerint – egyre nehezebbé vált Kilczernek a párttal való együttműködés, ekkor már érezhette, hogy az ő napjai is meg vannak számlálva.⁶⁴ A polgármestert a támadás az 1945. július 13-i képviselő-testületi ülésen érte, amikor Bozó György, az MKP képviselője a párt megbízásából bizalmatlansági indítványt kezdeményezett vele szemben. A javaslat feltehetően váratlanul érintette a polgármestert és a képviselő-testületet, Kilczer és a képviselők is azt nyilatkozták, hogy nincsenek informálva az indítvány okáról. Az ülés jegyzőkönyvében

58 MNL NML V.182. 1945. április 14-ei közgyűlés; Kilczer Béla visszaemlékezése 40–41.

59 MNL NML V.182. 1945. április 14-ei közgyűlés.

60 Uo. 1945. április 14-ei közgyűlés; 1945. július 13-ai közgyűlés.

61 *Molnár P.*: A felszabadulás i. m. 262., 269.

62 Kilczer Béla visszaemlékezése 44.

63 *Kisbenedek Miklós*: Az MKP megalakulása, tevékenysége és szervezeti fejlődése a felszabadulástól az 1945 novemberi választásig Salgótarjánban. In: Nógrádi történeti évkönyv, 1985. Szerk. Szabados István. Salgótarján 1985. 13.

64 Kilczer Béla visszaemlékezése 44.

rögzített információk arra utalnak, hogy Bozó György sem volt teljes mértékben tisztában az általa kezdeményezett előterjesztés okával, felszólalásában nem adott egyértelmű magyarázatot arra, mit jelent a pártfegyelem megszegése.⁶⁵ Mindez arra enged következtetni, hogy nem valós mulasztásról, csak egy ürügyről volt szó, mellyel Kilczert el lehetett mozdítani a polgármesteri székből. A bizonytalan információk ellenére Kilczert végül titkos szavazásra bocsátotta az indítványt, melyet a testület kommunista képviselői nem fogadtak el, így végül nyílt voksolás keretében döntöttek az előterjesztésről. Annak ellenére, hogy a testület 32-11 arányban elfogadta Bozó javaslatát, a polgármester nem mondott le tisztségéről, melynek következtében a jelenlévők nagy része elhagyta a termet, így az ülést el kellett halasztani. A következő közgyűlést 1945. július 18-ára hívták össze, melyen Kilczert Béla végül bejelentette lemondását. Beszédében hosszan sorolta a bő féléves működésének eredményeit, kihangsúlyozva, hogy tevékenysége során igyekezett a pártokon felül álló polgármesterként, a város érdekeit szem előtt tartva dolgozni.⁶⁶ Az 1945 júliusára átalakult salgótarjáni pártszervezet vezetőségében feltehetően ez a törekvése váltotta ki a bizalmatlanság okát, a polgármester hozzáállása a továbbiakban nem volt összeegyeztethető a párt érdekeivel, ezért kezdeményezhették a lemondásához vezető eljárást. A bizalmatlansági indítvány végül elérte hatását, Kilczert lemondott és távozott posztjáról, melyet az MKP képviselőjében Bozó György elfogadott, és a párt nevében köszönetet mondott eddig végzett munkájáért.

Megállapítható, hogy Kilczert Bélát az 1944 decemberében keletkezett hatalmi vákuum betöltése érdekében az 1945. január 2-án megalakult salgótarjáni kommunista pártszervezet képviselői, valamint Farkas Mihály és Tóth Béla segítették hozzá a polgármesteri pozícióhoz. Annak ellenére, hogy nem rendelkezett közigazgatási tapasztalattal, nagy lendülettel vetette bele magát a munkába, tevékenyen részt vett a város háborús kárainak helyreállításában és a közigazgatás megszervezésében. Kilczert párttagként kezdetben a kommunista párt helyi képviselőivel együttműködésben dolgozott, azonban a személycserét követően, mikor érzékelték, hogy pártokon felüli városvezetőként igyekezett tevékenykedni, a város közgyűlése előtt megtámadták, melynek végül polgármesteri pozíciója áldozatul esett. Mindez azt mutatja, hogy Kilczert kezdetben aktívan részt vett az 1945-ös átmenet lokális eseményeinek alakításában, azonban hamar a helyi politikai érdekek keresztútjába került, és áldozatául esett annak.

Kilczert Béla lemondását követően 1945. augusztus 2-án Salgótarján képviselő-testülete három pályázó közül Blanár Sándort,⁶⁷ az MKP tagját, a Nemzeti

65 MNL NML V.182. 1945. július 13-ai közgyűlés.

66 Uo. 1945. július 18-ai közgyűlés.

67 Blanár Sándor 1885. szeptember 5-én született Nádudvaron. Végzettségét tekintve tanító, hivatását 1920-tól Zagyvapálfalván gyakorolta. 1945. február 14-én a salgótarjáni Nemzeti Bizottság elnökének választotta, ezt a tisztséget 1945. augusztus 6-ig látta el.

Bizottság elnökét szavazta meg polgármesternek.⁶⁸ Blanár városvezetővé történő megválasztását követően 1945. augusztus 6-án lemondott a Nemzeti Bizottságban betöltött elnöki posztjáról, helyére Csorba János, az SZDP tagja került.⁶⁹ A korábban tanítóként dolgozó polgármester tisztségét 1949. január 8-ig töltötte be, Kilczer Bélához hasonlóan lemondással távozott posztjáról. A különbség, ami megfigyelhető a két eset között, az, hogy amíg Kilczer kényszer hatására cselekedett, addig Blanár önként, idős korára hivatkozva döntött lemondása mellett. Döntése hátterére a búcsúbeszédében megfogalmazott gondolatai utalnak: „1945. augusztus 2-án polgármesterré választottak. Teendőimet mindenkor becsületesen elláttam. Az idő azonban eljárt fölöttem, 63 éves vagyok. Az én helyemen ma csak fiatalabb ember tudja megállni a helyét.”⁷⁰ Működése alatt pártja részéről nem merült fel a bizalmatlanság kérdése, polgármesteri feladatai mellett az MKP helyi életében is aktívan tevékenykedett, melynek köszönhetően az MKP és az SZDP egyesülésekor nem merült fel leváltásának lehetősége. Mindez azt mutatja, hogy szemben az 1945-ös átmenettel, melynek eseményei pozitív hatást gyakoroltak pályájára nézve, az 1948-as fordulat lényegében nem befolyásolta polgármesteri működését.

Az 1948–1949-es kommunista hatalomátvételt követő időszak

Salgótarjában a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesítő értekezlete a két politikai csoport országos fúziója előtt, 1948. május 9-én zajlott, az MKP részéről száztizennyolc, az SZDP részéről huszonnyolc tag vett ezen részt.⁷¹ A pártértekezletet követően a városvezető személyében nem következett be változás, Blanár Sándor polgármester posztján maradhatott, tisztségét 1949. január 8-ig tölthette be. Lemondását megelőzően, 1948. január 3-án, a Magyar Dolgozók Pártjának Megyei Bizottsági ülésén Oczel János titkár bejelentette, hogy a Szervező Bizottság Nagy Lajost⁷² fogadta el Salgótarján következő polgármesterének.⁷³ Beiktatására a város képviselő-testületének 1949. január 8-i ülésén, Blanár hivatalos lemondását követően került sor. Személyében a

68 MNL NML V.182. 1945. augusztus 2-ai közgyűlés.

69 Salgótarján történelmi kronológiája II. 1945-1977. Összeállította Cs. Sebestyén Kálmán. Salgótarján 2002. (a továbbiakban: Kronológia II.) 24.

70 MNL NML V.182. 1949. január 8-ai közgyűlés.

71 Molnár P.: A felszabadulás i. m. 292.

72 Nagy Lajos 1892-ben született bányászcsaládba. Hosszú ideig ő maga is bányászként tevékenykedett, majd a karancslejtősi akna üzemi bizottságának elnöke, később a versenyiroda vezetője. Személyében, Andó Gyurka Ferenc Tatabánya polgármestere után, második ízben helyeztek bányászt városvezetői posztra. Bányamunkás 36. (1949) 3. sz. 2.

73 MDP Nógrád Megyei Bizottságának (1954-től Végrehajtó Bizottságának) ülései (XXXV.31.a) 1949. január 3. 1. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGRADMKPMDP__4_MDP_MEGYBIZ_1949/?pg=3&layout=s, letöltés 2021. nov. 17.

pártjához feltétlenül lojális káder került Salgótarján élére, beiktatását követő beszédében ki is emelte, hogy az MDP bizalmából került a város élére, a párt utasításait minden esetben betartva kívánja végezni a munkáját.⁷⁴ Nagy működése során feltehetően mindvégig szem előtt tartotta ezt a szempontot, munkájával feltehetően meg volt elégedve pártja, ugyanis haláláról megemlékezve a *Nógrád* című napilap hasábjain még 1983-ban is méltatták tevékenységét.⁷⁵ A *Salgótarjáni új almanach adatai* arra engednek következtetni, hogy a tanácsrendszer 1950. évi bevezetését követően 1954-ig a városi tanács Végrehajtó Bizottságának elnöke volt,⁷⁶ azonban ez az információ nem állja meg a helyét, ugyanis több forrás is azt sugallja, hogy ezt a posztot Galajda János töltötte be.⁷⁷

A fentiek alapján megállapítható, hogy Nagy Lajos bányász életére és karrierútjára jelentős befolyást gyakorolt az 1948-as átmenet, a két munkáspárt egyesülését követően az MDP bizalmából Salgótarján városvezetői székébe kerülhetett. Annak ellenére, hogy a közigazgatási rendszer 1950. évi átszervezését követően nem maradt vezető pozícióban, működése alatt feltehetően végig bírta pártja bizalmát, melyre a haláláról megemlékező képviselő-testületi ülés tudósítása utal. Mindez azt mutatja, hogy az 1948-as átmenetet követően egyéves polgármestersége alatt inkább alakítója és haszonélvezője, mint elszenvetője volt a fordulatnak.

Amíg Salgótarján polgármesteri posztján nem eredményezett váltást a két munkáspárt egyesülése, addig Balassagyarmaton változást hozott a városvezetésben az 1948–1949-es fordulat. Vannay félreállítását követően a település irányítására most először választottak teljes joggal felruházott polgármestert Márkus Lajos személyében.⁷⁸ A város képviselő-testülete – az MKP és SZDP városi szervezeteinek 1948. április 23-i egyesülését követően – május 23-án választotta meg polgármesternek a baloldali múlttal rendelkező Márkust.⁷⁹ A két párt egyesülése terén kifejtett munkája alapján az MDP joggal feltételezhette azt, hogy az új polgármester a párt érdekeit fogja szolgálni, melyet maga Márkus is megerősített beiktatását követő beszédében. Ebben – a salgótarjáni Nagy Lajoshoz hasonlóan – kiemelte, hogy az MDP bizalmából töltheti be új pozícióját, melyet a pártért végzett eddigi munkájáért érdemelt ki.⁸⁰ Mindehhez

74 MNL NML V.182. 1949. január 8-ai közgyűlés.

75 Nógrád, 1983. február 5. 1.

76 Salgótarjáni új almanach. Összeállította Cs. Sebestyén Kálmán – Szvircsek Ferenc. Salgótarján 1997. 184.

77 A Salgótarjáni Városi Tanács tanácsülési jegyzőkönyve alapján: Kronológia II. 61.; valamint Nógrád, 1950. augusztus 19. 3.

78 Márkus Lajos 1897. február 4-én született Pilisvörösváron. A gimnázium 4 osztályának elvégzését követően 1914-ben nyomdászsegéd lett a miskolci Standhaft nyomdában. Kisebb megszakításokkal egészen 1947-ig dolgozott itt, ezt követően az SZDP Nógrád-Hont megyei titkára lett. Életrajzát lásd bővebben: *Leblancné Kelemen Mária: Márkus Lajos*. In: Harcos életutak. Szerk. Gordos János. Salgótarján 1983. 146–148.

79 MNL NML V.81. 1948. május 23-ai közgyűlés.

80 Márkus Lajos tevékenyen részt vett az MKP és az SZDP egyesülésének előkészítésé-

hozzátette azonban, hogy annak ellenére, hogy pártemberként került a város élére, azért a város érdekében fog tevékenykedni.⁸¹ Az MDP szempontjából ígéretes kezdet ellenére megválasztását követően közel másfél évvel a párt bizalma megingott vele szemben, melynek következtében karakter- és karriergyilkosság áldozatává vált. 1949. október 17-én az MDP Nógrád-Hont Megyei Bizottságának ülésén három vádpontot fogalmaztak meg vele szemben, a testület szerint az 1945-ös átmenet előtt kommunista érzelmű munkásokat jelentett fel, az egyesülés ellen beszélt, és a Megyei Egység Bizottság tagjaként baloldali érzelmű embereket záratott ki a pártból.⁸² A vizsgálatot követően a bizottság arra a megállapításra jutott, hogy az első vádpont kivételével Márkus a neki tulajdonított cselekedeteket elkövette, a városvezető hiába védekezett, a testület felfüggesztette polgármesteri működését, és kizárta a pártból. Az ülés jegyzőkönyve azt sugallja, hogy a bizottság minden erejével azon volt, hogy a Márkus ellen felhozott vádakat rábizonyítsa. A polgármester ugyan elmondta, hogy kezdetektől a két munkáspárt egyesülése mellett állt – melyet a témában írt publicisztikái is alátámasztanak –, valamint a kizárásokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy azokat az Egység Bizottság vitte keresztül, ő maga egyedül senkit nem tiltott ki a pártból, a tárgyalás során az MDP Megyei Bizottsága ezt teljesen figyelmen kívül hagyva hozta meg az ítéletét. Mindez arra enged következtetni, hogy Márkus félreállítása egy előre eltervezett akció keretében zajlott, a polgármester a kor bűnbakképzési mechanizmusának áldozatává vált. 1948 után elsősorban azok a szociáldemokraták ellen indult meg a rágalomkampány, akik nem léptek át a munkásegységet reprezentáló Magyar Dolgozók Pártjába, azonban az új párt kezdeti tagrevíziói során kizártak is gyorsan a megbélyegzettek közé kerültek.⁸³ Minden bizonnyal Márkust is ennek a folyamatnak a részeként állították félre, kizárása pillanatában pártársai szerint a munkásmozgalmi tevékenysége és a párthoz való viszonya nem volt őszintének tekinthető. Annak ellenére, hogy ügyét 1950-ben felülvizsgálták, és párttagságát visszakapta, a közigazgatásba már nem tért vissza, 1959-es nyugdíjazásáig eredeti szakmájában, a nyomdaiparban helyezkedett el.⁸⁴

---

ben. 1948 márciusában az SZDP részéről tagja lett a Megyei Egység Bizottságának, melynek feladata a két párt helyi szintű fúziójának előkészítése volt. Emellett helyi lapokban jelentetett meg véleménycikkeket, melyekben minden esetben az egyesülés mellett érvelt. *Kronológia II.* 42.; *Nógrádi Hírek* 1. (1947) 14. sz. 1.; *Szabad Nógrád*, 1948. május 1. 3.

81 MNL NML V.81. 1948. május 23-ai közgyűlés.

82 MDP Nógrád Megyei Bizottságának (1954-től Végrehajtó Bizottságának) ülései (XXXV.31.a) 1949. október 17. 166. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGRADMKPMDP__4_MDP_MEGYBIZ_1949/?pg=444&layout=s, letöltés 2021. nov. 17.

83 *Gyarmati Gy.*: Ellenségek és bűnbakok i. m. 104.

84 *Leblancné Kelemen M.*: Márkus Lajos i. m. 147.

Annak ellenére, hogy Márkus Lajos az 1948-as átmenet során tevékenyen kivette részét az MKP és az SZDP helyi szervezeteinek egyesüléséből, politikai vonalon aktív munkát végzett, polgármesterré való kinevezését követően másfél évvel – politikai okokra hivatkozva – elmozdították pozíciójából. 1949. október 17-én az MDP Nógrád-Hont Megyei Szervezete kizárta tagjai közül, és polgármesteri működését is felfüggesztette, mely lépéssel Márkus rövidnek tekinthető közigazgatási pályáját végleg megszakították. Ugyan az MDP 1950-ben felülvizsgálta ügyét, párttagságát visszakarta, a közigazgatás területére már nem tért vissza, nyugdíjazásáig nyomdászként dolgozott.

Márkus Lajos utódjául a belügyminiszter Kovács Palya István⁸⁵ kazári bányászt jelölte ki, melyet Balassagyarmat képviselő-testülete 1950. január 24-én vett tudomásul.⁸⁶ A képviselő-testület előtt megtartott beszédében az új polgármester ki is emelte, hogy közigazgatással soha nem foglalkozott, őt az MDP küldte ki a polgármesteri posztra, elmondása szerint azért, hogy „Balassagyarmaton, amely város [...] nem a dolgozók, hanem a dzsentrik városa volt, rendet teremtsék”.⁸⁷ Mindehhez hozzáfűzte, hogy a rábízott feladatot nem egyedül, hanem pártja és Rákosi Mátyás segítségével fogja véghez vinni. Beiktatását követően Kovács hét hónapig látta el a polgármesteri teendőket, a közigazgatás 1950. évi átszervezését követően augusztus 15-től 1953 februárjáig a Balassagyarmati Tanács Végrehajtó Bizottságának elnöki posztját töltötte be.⁸⁸ Mindez azt mutatja, hogy a kommunisták 1948-as hatalomátvétele pozitív irányba befolyásolta karrierútját, a bányászati múltját hátrahagyva az MDP pártfoglaltként 1953-ig a közigazgatásban folytathatta pályáját.

Látható, hogy az 1948-as átmenetet követően Salgótarján mellett már Balassagyarmaton is a hatalmat kezében tartó Magyar Dolgozók Pártjához lojális káderek kerültek a város élére. Kinevezésükkor a párt olyan személyeket jelölt ki, akik múltjuknak köszönhetően a munkásságot reprezentálták, kiválasztásuknál elsődleges szempontnak nem a közigazgatásban szerzett tapasztalatot, hanem a párthoz való feltétlen lojalitást tartották. Ez a kijelölési eljárás Salgótarjánban – az erős kommunista bázisnak köszönhetően – már 1945-től megfigyelhető volt, Balassagyarmaton azonban csak az MKP és az SZDP egyesülését követően vált jellemzővé. A két város 1945 és 1948 után hivatalba lépett polgármesterei már előrevetítették az 1950-es évekre általánossá vált gyakorlatot, miszerint a rendszer káderének nem értenie

85 Kovács Palya István 1901-ben Kazáron született. Nagyapja még földműveléssel foglalkozott, édesapja már a bányászatból tartotta el a családot. Apja nyomdokaiba lépve Kovács is a bányászattal kereste kenyerét polgármesterré történő megválasztásáig.

86 MNL NML V.81. 1950. január 24-ei közgyűlés. Esküt az alispán előtt 1950. január 16-án tett.

87 Uo. 1950. január 24-ei közgyűlés.

88 *Szomszéd Imre*: A szocializmus építésének kibontakozása, a fejlődés korlátai és ellentmondásai. In: Balassagyarmat története, 896–1962. Szerk. Balogh Sándor. Balassagyarmat 1977. 429., 432.; *Zonda T.*: Balassagyarmat jeles polgárai i. m. 129.

kellett a rá bízott feladatkörhöz, hanem közvetíteni és végrehajtani a felsőbb utasításokat.⁸⁹

Összegzés

A tanulmányban bemutatott hét karrierútrészlet alapján elmondható, hogy a politikai átmenetek városvezetőkre gyakorolt hatását nem lehet csak feketén vagy fehérén szemlélni. A bevezetőben megfogalmazott kérdésre jelen empirikus vizsgálat alapján az a válasz adható, hogy azok a polgármesterek, akiknek hivatali ideje keresztezte a politikai átmeneteket, jellemzően egyszerre voltak alakítói és elszenvedői a fordulatok következtében berendezkedő politikai intézményrendszerek intézkedéseinek. Ez alól a jelenség alól egyedül az MDP létrejötte idején, 1948-ban hivatalban lévő salgótarjáni polgármester a kivétel, akinek leváltására a fordulat következtében nem került sor. Azok a városvezetők, akik már a kialakult struktúrában tevékenykedtek, helyi viszonylatban jellemzően alakítói, formálói voltak azoknak. Az is megállapítható, hogy közvetett módon azoknak a polgármestereknek az életére is negatív hatást gyakorolhattak az egyes átmenetek, akik a két világháború között töltötték be hivatalukat, és a fordulatok idején már nyugdíjban voltak, vagy más pozíciót töltöttek be. Ez többnyire az 1945-ös demokratizálási kísérlet idején figyelhető meg, az 1944. január óta nyugdíjas Förster Kálmán és feltehetően az 1945 előtt alispánként tevékenykedő Horváth Sándort is az igazolási eljárás áldozatává vált.

	1944. október 15-16-i átmenet	1945 utáni demokratikus kísérlet	1948-1949: kommunisták hatalomátvétele
<i>Salgótarján polgármesterei</i>			
dr. Förster Kálmán (1922-1943)	-	elszenvedő	-
dr. Rátky Béla (1944)	alakító	elszenvedő	-
Kilczér Béla (1945)	-	alakító és elszenvedő	-
Blanár Sándor (1945-1949)	-	alakító	alakító
Nagy Lajos (1949-1950)	-	-	alakító

89 Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság 34. (1991) 61.

<i>Balassagyarmat polgármesterei</i>			
dr. Fayl Gyula (1923–1927)	?	?	?
dr. Horváth Sándor (1927–1939)	alakító (alispánként)	elszenvedő (?)	-
dr. Vannay Béla (1939–1946)	elszenvedő	alakító és elszenvedő	-
Márkus Lajos (1948–1949)	-	-	alakító és elszenvedő
Kovács P. István (1950)	-	-	alakító

1. táblázat: Salgótarján és Balassagyarmat polgármesterei és a politikai átmenetek

Az esettanulmány azt mutatja, hogy a vizsgált egyéneknek adott esetben megvolt a lehetősége a cselekvésre, a kutatott polgármesterek karrierútja között mind az események pozitívnak vélt irányba történő befolyásolására (pl. Blanár Sándor, Márkus Lajos), mind az egyén elveivel össze nem egyeztethető közélettől való eltávolodásra (pl. Förster Kálmán) akad példa. A vizsgálat alapján azonban megállapítható, hogy pozíciójukból adódóan a struktúrák mégiscsak hatást gyakoroltak pályájukra, volt olyan polgármester, akinek pozitív, volt olyan, akinek negatív irányba befolyásolta karrierútját. Éppen ezért Salgótarján és Balassagyarmat polgármestereinek példája igazolhatja Sewell azon tézisé, hogy a történeti ágens elszenvedei és beteljesíti a struktúrából adódó következményeket, azonban emellett bizonyos fokú autonómiára is szert tesz, ami alkalmat adhat a cselekvésre. Emellett a vizsgált városvezetők vonatkozásában Giddens megállapítása is igaznak tekinthető, mely szerint a struktúrák kétségtelenül határt szabnak az ember cselekedeteinek.

Felhasznált szakirodalom és források

- Ákosi Zsolt: A máramarosszigeti kisebbségek egymásról alkotott képe a XX. században. Máramarossziget 2016.
- Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Foglalkozási adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint, továbbá az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1934.
- Az 1949. évi népszámlálás. 8. A foglalkozási statisztika részletes eredményei. Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1950.
- Bányamunkás 36. (1949) 3. sz.
- Baucsek Csaba: Nógrád megye közigazgatásának helyzete a 20. század első felében. In: Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben. Szerk. Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József. Bp. 2017. 267–284.

- Galcsik Zsolt: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005.
- Gyáni Gábor: Historical agency. A szubjektív cselekvő középpontba állítása a történettudományban. In: Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései. Szerk. Vonyó József. Bp.–Pécs 2017. 46–56.
- Gyarmati György: A hivatásos áldozat és a hivatásos hóhér a Rákosi-korszakban, az 1950-es évek elején. In: Szívvel és tettel. Tanulmányok Á. Varga László tiszteletére. Szerk. Horváth J. András. Bp.–Salgótarján 2008. 381–394.
- Gyarmati György: A káderrendszer és a rendszer kádere az ötvenes években. Valóság 34. (1991) 51–63.
- Gyarmati György: A közigazgatás újjászervezése az „ideiglenesség” korszakában. Történelmi Szemle 38. (1996) 63–98.
- Gyarmati György: Ellenségek és bűnbakok kavalkádja Magyarországon, 1945–1956. In: A nagy testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből. Szerk. Gyarmati György – Palasik Mária. Bp. 2012. 93–130.
- Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalícion belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. Századok 130. (1996) 497–570.
- Gyarmati György: Három koncepció és ami utána következik... Közigazgatási reformtörekvések és kudarcaik sorozata Magyarországon, 1945–1948. Tér és Társadalom 3. (1989) 4. sz. 3–15.
- Gyebnár Kristóf: Egy vármegyei tisztviselő túlélési stratégiája az 1944 és 1948 közötti átmeneti időszakban. In: Historia Nostra V. Szerk. Dinnyés Patrik. Eger 2021. 9–41.
- Hausel Sándor: Balassagyarmat polgármesterei a rendezett tanácsú várossá válástól a tanácsrendszerig. In: Neograd 2019. A Dornyay Béla Múzeum évkönyve XLII. Tanulmányok Horváth István (1939–2005) emlékére. Szerk. Balogh Zoltán. Salgótarján 2019. 213–228.
- Horváth István: Beáta solitudo = Boldog magány. Vonások dr. Förster Kálmán arcképéhez. In: A Nógrád megyei múzeumok évkönyve XVI. Szerk. Szvircsek Ferenc. Salgótarján 1990. 157–171.
- Kisbenedek Miklós: Az MKP megalakulása, tevékenysége és szervezeti fejlődése a felszabadulástól az 1945 novemberi választásig Salgótarjában. In: Nógrádi történelmi évkönyv, 1985. Szerk. Szabados István. Salgótarján 1985. 5–25.
- Leblancné Kelemen Mária: Márkus Lajos. In: Harcos életutak. Szerk. Gordos János. Salgótarján 1983. 146–148.
- Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárának (MNL NML) vonatkozó fondjai
- Magyarországi Rendeletek Tára 1945. 79. évf. I-IV. füzet. Bp. 1946.
- Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. század államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje. Bp. 1942.

- MDP Nógrád Megyei Bizottságának (1954-től Végrehajtó Bizottságának) ülései (XXXV.31.a) 1949. január 3. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGRADMKPMDP__4_MDP_MEGYBIZ_1949/?pg=3&layout=s, letöltés 2021. nov. 17.
- MDP Nógrád Megyei Bizottságának (1954-től Végrehajtó Bizottságának) ülései (XXXV.31.a) 1949. október 17. https://library.hungaricana.hu/hu/view/NOGRADMKPMDP__4_MDP_MEGYBIZ_1949/?pg=434&layout=s, letöltés 2021. nov. 17.
- Molnár Pál: A felszabadulás és a népi demokratikus forradalom győzelme Salgótarjánban: 1944. dec. 25.–1948. In: Salgótarján története. Szerk. Szabó Béla. Salgótarján 1972. 255–302.
- Nógrád, 1950. augusztus 19.
- Nógrád, 1983. február 5.
- Nógrádi Hírek 1. (1947) 14. sz.
- Rainer M. János: A politikai és más átmenetek a 20. században Magyarországon. In: Régiókn története II. Vörös és fehér. Társadalmi-politikai átmenetek Északkelet-Magyarországon a 19–20. század fordulójától. Szerk. Berecz Anita – Gál Máté – Péterffy Gergely. Eger 2020. 9–18.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2001.
- Salgótarján történelmi kronológiája I. A kezdetektől 1944-ig. Összeállította Dupák Gábor. Salgótarján 1996.
- Salgótarján történelmi kronológiája II. 1945–1977. Összeállította Cs. Sebestyén Kálmán. Salgótarján 2002.
- Salgótarjáni új almanach. Összeállította Cs. Sebestyén Kálmán – Szvircsek Ferenc. Salgótarján 1997.
- Sándor Rudolf: Salgótarján megyei város III. polgármestere. Kilczér Béla (1897–1971) megtett útja. Kézirat. Salgótarján 1970.
- Sik Domonkos: Giddens társadalomelmélete. Társadalomkutatás 31. (2013) 1. sz. 55–71.
- Szabad Nógrád, 1948. május 1.
- Szabad Szó (Marosvásárhely), 1946. május 22.
- Szederjesi Cecília – Tyekvicska Árpád: Senkiföldjén. Adatok, források, dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról. Balassagyarmat-Salgótarján 2006.
- Szirácsik Éva: Salgótarján város az első polgármestere, dr. Förster Kálmán szemével. In: Neograd 2011. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXV. Szerk. Fodor Miklós Zoltán – Szirácsik Éva. Salgótarján 2012. 31–56.
- Szomszéd Imre: A felszabadulástól a szocialista forradalom győzelméig. In: Balassagyarmat története, 896–1962. Szerk. Balogh Sándor. Balassagyarmat 1977. 397–425.
- Szomszéd Imre: A szocializmus építésének kibontakozása, a fejlődés korlátai és ellentmondásai. In: Balassagyarmat története, 896–1962. Szerk. Balogh Sándor. Balassagyarmat 1977. 426–450.
- Új Magyarság, 1944. június 18.

Ungváry Krisztián: Budapest ostroma. Bp. 2021.

Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.
Bp. 2005.

Zonda Tamás: Balassagyarmat jeles polgárai. H. n. 2018.